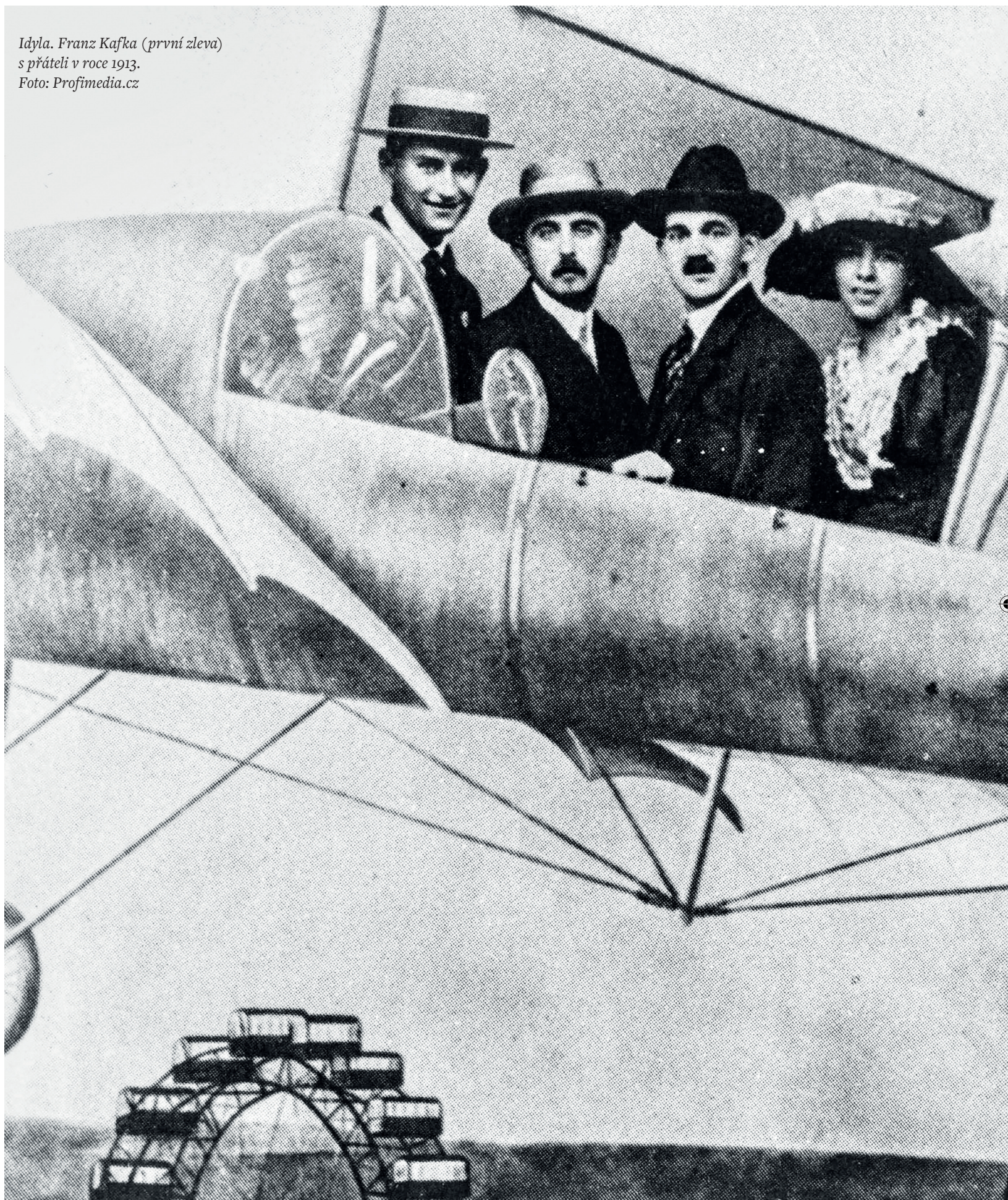

*Idyla. Franz Kafka (první zleva)
s přáteli v roce 1913.
Foto: Profimedia.cz*

Zlomená srdce těsně před výbuchem

**1913: POSLEDNÍ ROK STARÉHO SVĚTA
V KNIZE FLORIANA ILLIESE**

TEXT: JŘÍ PEŇÁS / FOTO: PROFIMEDIA.CZ

Když se psal rok 2013, německý spisovatel Florian Illies (nar. 1971) připomněl, že před sto lety, v březnu 1913, měl básník Rainer Maria Rilke silnou rýmu, neboť bylo docela chladné jaro a Rilke byl k nachlazení náchylný. Zpráva o básníkově rýmě byla součástí celkového obrazu toho roku, který Illies vytvořil z krátkých příběhů, glos, faktografických črt a drbů (mohlo jich být tak kolem čtyř set) ze života především umělecké společnosti onoho zvláštního roku. Pravda je, že každý rok může být z nějakého pohledu zvláštní, ale rok před světovou válkou je vždycky ještě trochu zvláštnější.

Kniha se jmenovala *1913: Léto jednoho století* a měla obrovský úspěch, snad i u nás. Byla chytře vymyšlená a napsaná, dobře se četla, člověk si mohl z ní i něco zapamatovat, a to nejen o té Rilkové rýmě. A nejspíš se také trefila do ducha naší doby, právě tím, že tak kontrastuje s atmosférou před sto léty. To byl, z dnešního pohledu, čas překypující vysokou kulturou a uměleckou tvořivostí, možná i přesvědčením, že právě z „ducha doby“, tedy z umění a tvorby těch neurotických génů (Rilke patřil mezi ně), inspirovaných fatálními ženami (tehdy se jich vyskytoval mimořádný počet), vzniká nový člověk v novém světě. Člověk duchovnější, vznešenější, citlivější, ušlechtilější. Mnohým těm vzníceným duchům se mohlo jevit, že lidstvo vstupuje do krásného, novým uměním prozářeného světa. Stačilo pár měsíců, pár kulí v Sarajevu a bylo to všechno pryč. Ten krásný svět se stal „světem včerejška“, jak na něj vzpomínal ve známé knize Stefan Zweig.

Rilke měl tedy na jaře 1913 rýmu a měl ji i v létě a asi i koncem roku, kdy se po svém, to znamená, jak jen možno delikátně, dvorí Sidonii Nádherné, po níž však

vyjede se vši bezhlavostí Karl Kraus: „Och, Sidonie!“, „Moje nevěsto před Bohem!“, „Ty svatá, nádherná!“, „Shořím!“ – to poslední není od věci, uvědomíme-li si, že Kraus byl vydavatel a skoro výhradní přispěvatel časopisu *Die Fackel* – Pochodeň. To je ovšem již děj druhého dílu „historek“ z roku 1913, který Illies sestavil na stejném principu, takže by to mohlo vypadat, že je to druhý nálev, zbytky, které se nevešly do toho prvního. Ale není tomu tak. Znovu technikou střihů, kontrastů a paradoxů vytvořil vtipnou mozaiku, či spíš pavučinu, která se čte jako dobrý a napínavý román. A pochopitelně poučný. V obou knihách jde vlastně o obraz doby prostřednictvím ironicky komentované sbírky drbů a anekdot, jež dohromady tvoří sugestivní kompozici zaniklého času, který se přitom doslova hýbal energií a činností.

Vystupují v něm opět postavy jako Franz Kafka, který v tom roce tahá za nos Felici Bauerovou, Sigmund Freud, který píše *Totem a tabu* a hořce se smíří se „zradou“ C. G. Junga, Thomas Mann, který rozepisuje první stránky *Kouzelného vrchu* a konzultuje to s meteorology, nebo Oskar Kokoschka; ten v tom roce propadne vášni k Almě Mahlerové, která se mu oddá, ale pak ho vodí za nos a poněkud brutálně jej motivuje k vytvoření „mistrovského díla“ – jen po splnění této podmínky mu bude cele patřit –, což stejně, ke Kokoschkově zoufalství i prospěchu, nesplní. A další a další, třeba Marcel Proust, který donekonečna přepisuje první díl *Hledání ztraceného času*, ale kromě toho se zamiluje do taxikáře Alfreda Agostinelliho, což je dost problematická věc, neboť Agostinelli je ženatý a muži ho nezajímají. Velký dojem na něj neudělá ani to, když si Proust kvůli němu oholí vousy. Všechno marné, Proust je na pokraji nervového zhroucení, a ještě ho to stojí majlant. Ale není jediný muž, kterému v tom roce zlomí srdce jiný muž, a to velmi bolestně. Neboť zakladatel slavného Ruského baletu, Sergej Ďagilev, je hluboce ponížen, když se dozví, že jeho hvězda a zároveň milenec, Václav Nižinskij, se z ničeho nic oženil s jakousi maďarskou baletkou. Pozoruhodný byl v tom roce výskyt, jak už bylo řečeno, fatálních žen: počínaje zmíněnou Sidonií přes nezbytnou Almu Mahlerovou, Elsu Lasker-Schüllerovou, Lou Andreas-Salomé po Matu Hari, která se teprve chystá na špiónskou dráhu.

Epizodních postav a reálných či hypotetických dějů, bagatel i faktů podstatných jsou v Illiesově knize desítky a desítky. Převažují přirozeně osobnosti a události z německého kulturního prostředí, které je však snad právě tehdy výjimečně živé a plodné. Do autorova fokusu se ještě dostane Paříž, ostatní metropole v daleko menší míře. České prostředí

V OBOU KNIHÁCH JDE VLASTNĚ O OBRAZ DOBY PROSTŘEDNICTVÍM IRONICKY KOMENTOVANÉ SBÍRKY DRBŮ A ANEKDOT.

nemá moc šancí, byť samozřejmě Praha nemůže být opomenuta, ovšem je to Praha Kafkova, Rilkeova a Werflova. A nepočítáme-li hraběnkou Nádhernou z Borutína, pak z českého prostředí padne zmínka o Františku Kupkovi, který je vedle Maleviče, Kandinského a Mondriana oceněn jako „hlavní postava abstrakce“. Jenže Kupka už léta žije v Paříži.

Důraz na Německo – a míněno je i Rakousko – je u německého autora očekávatelný, ale nejde jen o „fandění svým“. Německo se v letech před první světovou válkou stává vedle Francie centrem moderního umění: po válce se pak akcent přesune do Ameriky, Velká Británie vždy šla trochu jinou cestou a i termín „modernismus“ tam měl trochu jiný význam než kontinentální „moderna“. Je to tedy doba nejen vzpomínutých Kafky, Rilke a Mannů, ale též velkých expresionistů: berlínského patologa Gottfrieda Benny, který právě zažívá erotické vzplanutí k výstřední básnířce Else Lasker-Schülerové, jež je o osmnáct let starší, nebo Rakušana Georga Trakla, jenž se programově ničí alkoholem a kokainem, kterým se v listopadu 1914 předávkuje.

Stálou pozornost věnuje Illies výtvarníkům, malířům sdruženým v uměleckých skupinách, draždánsko-berlínské Die Brücke (Most), kterou toho roku jeho nejtalentovanější člen (všichni byli mistři, on byl génius), malíř Ernst Ludwig Kirchner, rozbíjí, a mnichovské Der Blaue Reiter (Modrý jezdec). Jeho nejvýznamnější představitel (vedle Kandinského) Franz Marc se těší obzvláštním Illiesovým sympatiím. Jeho něžné obrazy zvířat, těch modrých koní, jakoby splývajících v závratných kruzích, vznikají právě v této neklidné a vzrušující, ale stále ještě nějak nadějně době. Za tři roky bude Marc zabit v bitvě u Verdunu...

Samozřejmě, podobný řez by bylo možné vést každým rokem moderní éry. Ale přece jen byl ten rok s třináctkou zajímavější: byl to poslední rok před vypuknutím strašlivé války, která všechno, na čem starý svět tehdy stál, zbortila a převrátila. Nic už po ní nebude stejné a každá lidská zkušenost jí bude poznamenána. Teprve v červnu v Sarajevu končí devatenácté a v srpnu 1914 vlastně začíná dvacáté století se všemi jeho pekly i vymoženostmi – 20. století nebylo jen strašné, ale v mnohém i skvělé; a existují národy, které v jeho průběhu zažívaly velmi dobré časy.

O tom, že Evropa stále žije ve století devatenáctém, však tehdy, v onom roce 1913, nikdo nic netuší. Dál vše běží navyklým způsobem: Rilke má rýmu, z níž mu pomáhají starostlivé přítelkyně, a Franz Kafka se především zabývá vztahem s Felici Bauerovou, které by se pravděpodobně nejraději zbavil, jenže neví jak, a tak jí do Berlína posílá dopisy plné

sebeobviňování, doufaje, že jí to dojde a bude to ona, kdo z něho sejme ono strašné břímě.

Svět – ještě stále je tím ovšem míněna jen Evropa, za níž se pomalu vynořují Spojené státy – by se však tehdy k tomu, že je „starý“, znal asi nerad. Zvlášť moderní umění svou velkou válku za nové věci a proti všemu starému a zvetšelému vede se vši rozhodností a vášnivostí. Picasso, kterému v tom roce umírá otec, přechází z analytického kubismu k syntetickému, začíná se prodávat a jeho sláva roste. V New Yorku a pak v Chicagu a Bostonu se koná výstava *Armory Show*, kterou definitivně vstoupí moderní umění do USA. Paříž je stále samozřejmě Mekkou umělců, ale to progresivní v umění pomalu vyklízí pozice dravému Berlínu, kde se sice rozpadá malířská skupina Die Brücke, ale expresionismus, jenž tak pevně zakotví v německé mentalitě, tady nastoluje svou hegemonii, která, obohacena o dadaismus a novou věcnost, potvrzuje de facto až do ná-

stupu nacismu. Své má co říct samozřejmě Vídeň a Mnichov.

Avantgarda se svým rozchodem s tradicí a odhozením starých forem dosahuje právě v tomto roce svého klimaxu. Květnová pařížská premiéra Stravinského *Svěcení jara* se promění v orgii, při níž část publika jásá nadšením, druhá křičí odporem. „Všechny dosavadní formy jsou zničeny, a nové objevují se znenadání z chaosu,“ zapíše si do svého deníku očitý svědek, hrabě Harry Kessler, německý dandy a příznivec moderního umění. Ale o pár ulic dál o tom nic nevědí a obyvatelé si tam žijí klidným životem. Výboje moderny se týkají jen úzkého počtu zasvěcených, sympatizantů či odpůrců. To válka se dotkne všech. Schylovalo se k ní v tom létě 1913? ■

Florian Illies: 1913. Co jsem chtěl ještě vyprávět. Přeložil Tomáš Dimter. Vydal Host, 255 str.

*Před Velkou válkou. Na levém snímku Mata Hari, na pravém Sigmund Freud (vlevo dole) a C. G. Jung (vpravo dole).
Foto: Profimedia.cz*

